

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента Руслана ТОПОЛЕВСЬКОГО
на дисертацію Андрія РОЙКА
Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського
націоналістичного руху 1929–сер. 1950-х рр.
(на прикладі членів ОУН та УПА)
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених Ройком Андрієм Івановичем, дозволяє зробити висновок, що автором проведено ретельний історико-правовий аналіз теми, яка є однаково актуальною як для поглиблення знань в межах історії держави і права, так і для сучасної правозастосовної практики у сфері реабілітації жертв політичних репресій.

Актуальність теми дослідження.

Обрана тема дослідження зумовлена низкою взаємопов'язаних історико-правових, соціально-політичних, правозастосовних та ціннісно-світоглядних чинників, вирішення яких має актуальний характер. Адже питання реабілітації учасників українського національно-визвольного руху залишається одним із важливих елементів подолання наслідків радянського тоталітарного режиму. Політичні репресії проти членів ОУН та УПА, їхніх прихильників, родин, а також ширшого кола населення західноукраїнських земель мали масовий, системний і карально-репресивний характер. Саме тому правова оцінка таких репресій не може обмежуватися лише історичним або політичним аналізом, а потребує належного юридичного осмислення.

Відповідно, реабілітація жертв політичних репресій є не лише актом історичної справедливості, а й формою відновлення правової суб'єктності осіб, яких незаконно переслідувала тоталітарна радянська держава. Йдеться про визнання незаконності репресій, відновлення честі, гідності, доброго імені, а також про можливість реалізації компенсаційних, реституційних та інших юридичних механізмів.

Також, актуальність теми посилюється тим, що частина реабілітаційних процедур, започаткованих після прийняття Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 1991 року, фактично не була завершена або здійснювалася із суттєвими процедурними недоліками. Автор дисертації слушно звертає увагу на проблеми формального підходу до оцінки доказів, обмеженого судового контролю, неповідомлення осіб або їхніх родичів про результати розгляду справ, а також на закритість значної частини реабілітаційних процедур.

Варто зазначити, що тема дослідження набуває особливої ваги в умовах сучасної російсько-української війни. Російська Федерація системно використовує радянські та неорадянські пропагандистські конструкції для дискредитації українського національно-визвольного руху, а тому належна юридична оцінка діяльності ОУН та УПА, заснована на архівних матеріалах, судовій практиці, принципах верховенства права та сучасних стандартах доказування, має не лише наукове, а й важливе суспільне та безпекове значення, зокрема як послідовна протидія пропаганді.

Важливим також є зв'язок із сучасними процесами формування української моделі перехідного правосуддя. Реабілітація жертв політичних репресій, перегляд рішень репресивних органів, відновлення справедливості, формування правової політики пам'яті та подолання наслідків тоталітарного минулого є складовими ширшого процесу правової деколонізації та демократичної трансформації українського суспільства.

Враховуючи викладене вище, вважаємо, що обрана дисертантом тема має комплексний, актуальний і суспільно значущий характер, а її дослідження є своєчасним та важливим для розвитку української юридичної думки.

Дисертаційне дослідження виконане в межах наукової проблематики кафедри теорії, історії та конституційного права Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема в межах теми державної реєстрації «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри».

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є належним та характеризується послідовним розкриттям предмета дослідження, комплексним підходом до аналізу джерельної бази та розкриття відповідних елементів наукової новизни щодо організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху.

Робота вирізняється цілісним баченням досліджуваної проблематики, методологічною виваженістю та належним рівнем наукової аргументації. Автор демонструє не лише обізнаність із численними архівними джерелами, законодавством і судовою практикою, а й уміння критично їх інтерпретувати, зіставляти різні підходи та на цій основі формувати самостійні висновки теоретичного і прикладного характеру.

Методологія дисертації складається із сукупності загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання. Зокрема, дисертантом використано діалектичний, хронологічний, системно-структурний методи, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, а також історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний методи і метод тлумачення правових норм.

Зокрема, застосування історико-правового методу дозволило автору простежити еволюцію правового регулювання реабілітації жертв політичних репресій у радянський період та в незалежній Україні (підрозділ 3.1). Формально-юридичний метод використано для критичного аналізу нормативно-правових актів у сфері реабілітації жертв політичних репресій (підрозділ 3.3). Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити український досвід із практиками інших держав щодо реабілітації учасників національно-визвольних, повстанських та антиколоніальних рухів (підрозділ 2.2). Логіко-юридичний метод використано під час формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства (підрозділ 3.4).

Особливої уваги заслуговує використання автором значного масиву архівних матеріалів Військової прокуратури Прикарпатського військового округу та Військової прокуратури Західного регіону України. Саме архівна база надає

дослідженню емпіричної вагомості та відрізняє його від суто теоретичних розвідок з цієї проблематики.

Наукова новизна результатів роботи впливає з актуальності теми, недостатнього рівня її комплексності в українській юридичній науці та введення до наукового обігу значного масиву архівних матеріалів. Наукова новизна дисертаційного дослідження виявляється у сформульованих автором положеннях, що відзначаються самостійністю, оригінальністю підходу та мають значну теоретичну й прикладну цінність. Результати дослідження впроваджені в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження № 5 від 07.01.2026 р.).

Дисертація є комплексним історико-правовим дослідженням організаційно-правового забезпечення реабілітації учасників ОУН та УПА, виконаним на основі архівних матеріалів, аналізу законодавства, правозастосовної практики та сучасних підходів до правової оцінки діяльності українського національно-визвольного руху, що дало змогу сформулювати низку висновків, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Зокрема, уперше:

- введено до наукового обігу значний масив архівних матеріалів реабілітаційних проваджень 1990-х років – понад 200 документів;
- запропоновано концепцію трьохетапного процесу реабілітації учасників ОУН та УПА;
- визначено концептуальні відмінності підходів до реабілітації у різні періоди СРСР, у незалежній Україні до Революції гідності та після неї;
- здійснено комплексний історико-правовий аналіз процесу реабілітації у 1991–2018 роках;
- виявлено системні відхилення між нормативно визначеною моделлю реабілітації та реальною правозастосовною практикою;
- досліджено вплив кадрового складу органів, які здійснювали реабілітаційні процедури, на результати розгляду справ;
- запропоновано використання компаративістського підходу для правової кваліфікації дій національно-визвольних рухів щодо окупаційних режимів;

удосконалено:

- наукові підходи до обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства України про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму;
- наукові уявлення про організаційно-правові чинники амністій, помилувань і реабілітацій;

набули подальшого розвитку:

- знання про радянські амністії 1950-х років та етапу реабілітації кінця 1980-х років;
- дослідження ознак геноцидної політики в репресіях радянського тоталітарного режиму;

Наукова обґрунтованість результатів та відповідність темі дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, є переважно аргументованими, логічно послідовними та підтвердженими належною джерельною базою.

Джерельну основу дослідження становлять нормативно-правові акти, архівні матеріали, наукові праці з історії держави і права, кримінального права, кримінального процесу, теорії права, міжнародного права, а також матеріали правозастосовної практики.

Дисертація викладена на 192 сторінках, складається з анотації, вступу, 3 розділів, розбитих на 12 підрозділів, висновків, переліку використаних джерел та додатків. Слід відзначити значний обсяг використаних джерел: перелік використаних джерел охоплює 511 найменувань (викладених на 58 сторінках), що свідчить про репрезентативність джерельної бази та належний рівень опрацювання теми. Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є достатнім.

Структура дисертації є логічною, а її тема та результати дослідження відповідають поставленій меті, завданням та змісту роботи, правильно визначено об'єкт та предмет дослідження.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується комплексним характером дослідження, використанням значного масиву архівних документів, нормативних актів, наукової літератури та матеріалів практики

Особливо важливим є те, що дисертант не лише аналізує законодавство про реабілітацію, а й звертається до конкретної практики його застосування органами військової прокуратури. Це дозволяє оцінити не тільки нормативну модель реабілітації, а й реальний стан її функціонування.

Наукова достовірність дослідження посилюється тим, що автор звертає увагу на процесуальні та інституційні проблеми, які впливали на якість реабілітаційних рішень: кадровий склад органів, відсутність належного судового контролю, закритість процедур, неналежне повідомлення осіб або їхніх родичів, формальну оцінку доказів, а також недостатню індивідуалізацію правової оцінки конкретних справ.

Результати дисертації пройшли належну апробацію, зокрема розглядались та обговорювались на науково-практичних конференціях. Зокрема, на всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки» (Львів, 2023), міжнародній науково-практичній конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (Київ, 2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання історії держави і права та виклики сучасності» (Львів, 2024), всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновінг сучасних трендів у менеджменті безпеки» (Львів, 2025).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 6 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 4 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Аналіз тематики публікацій (с.14 дисертації) дозволяє дійти висновку, що вони безпосередньо пов'язані з предметом дисертаційного дослідження та

відображають основні його результати, висновки та рекомендації на належному рівні.

Оцінюючи зміст дисертації, перший розділ роботи присвячено теоретичним аспектам реабілітації учасників ОУН та УПА. У ньому автор розкриває понятійно-теоретичні категорії дослідження, аналізує стан наукової розробки проблеми, визначає джерельну базу та методологічні засади роботи. Позитивним є те, що дисертант намагається розмежувати суміжні поняття – амністію, помилування, реабілітацію, реституцію, компенсацію, політичну та правову реабілітацію.

У другому розділі роботи досліджуються правові підстави реабілітації учасників ОУН та УПА у міжнародно-правовому та внутрішньо-правовому вимірах. Автор аналізує світовий досвід здійснення амністії, помилування та реабілітації учасників національно-визвольних або повстанських рухів, а також намагається зіставити діяльність ОУН та УПА з ширшим контекстом природного права на опір тиранії.

Третій розділ є найбільш практично орієнтованим. У ньому розкрито правове регулювання реабілітації учасників ОУН та УПА, зокрема в післясталінському СРСР, незалежній Україні, до і після Революції гідності. Особливу цінність має аналіз реабілітаційної роботи Військової прокуратури Прикарпатського військового округу та Військової прокуратури Західного регіону України. Саме цей розділ демонструє найбільш виразний авторський внесок, оскільки ґрунтується на архівних матеріалах і дає змогу виявити практичні проблеми застосування законодавства про реабілітацію.

Висновки дисертації відповідають поставленій меті та завданням. Автор обґрунтовує необхідність завершення процесу реабілітації шляхом системного перегляду раніше ухвалених відмовних рішень із урахуванням сучасних стандартів доказування, принципів верховенства права та правового статусу борців за незалежність України у ХХ столітті.

У роботі сформульовано низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення організаційного-правового механізму реабілітації учасників ОУН та УПА. Зокрема пропонується: «запровадження повноцінної єдиної бази даних реабілітованих осіб, сформованої на підставі рішень органів прокуратури та судів у період 1991–2018 років» (с.173 дисертації); «доопрацювання процедури реабілітації учасників українського визвольного руху, зокрема й учасників УПА, шляхом переорієнтації моделі реабілітації з винятково заявницької на державно ініційовану та людино орієнтовану, за умови належного інституційного контролю» (с.173-174 дисертації); «встановлення чітких процедур завершення незакінчених реабілітаційних проваджень і визначення механізмів компенсації особам, щодо яких процедура реабілітації була незаконно не доведена до кінця, або які не були належно поінформовані про її завершення» (с.175 дисертації).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Проаналізувавши зміст дисертації можемо зробити висновок, що здобувач дотримався вимог академічної доброчесності та вимог законодавства про авторське право. У разі використання ідей, положень, висновків, архівних матеріалів, наукових джерел та нормативно-правових актів у тексті дисертації наведено відповідні посилання.

Ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження, не виявлено.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження, висновків та пропозицій:

- **у науково-дослідній роботі** – під час подальших досліджень історії держави і права України, теорії права, кримінального права, кримінального процесу, міжнародного кримінального права, перехідного правосуддя та політики пам'яті;

- **у правотворчій діяльності** – при вдосконаленні законодавства України про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму;

- **у правозастосовній діяльності** – під час перегляду реабілітаційних справ, оцінки доказів, повідомлення заінтересованих осіб та забезпечення судового контролю;

- **у діяльності органів державної влади** – при формуванні державної політики пам'яті, відновлення історичної справедливості та протидії наслідкам тоталітарного минулого;

- **в освітньому процесі** – при викладанні навчальних дисциплін «Історія держави та права України», «Теорія держави та права», «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Міжнародне кримінальне право», «Конституційне право України», «Права людини», «Перехідне правосуддя».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Ройка Андрія Івановича на тему «Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929–сер. 1950-х рр.», не можна не відзначити окремі дискусійні положення, які потребують уточнення або додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі:

1. Потребує більш чіткого розмежування категоріальний апарат дослідження. У дисертації використовуються поняття «український націоналістичний рух», «український національно-визвольний рух», «учасники ОУН та УПА», «борці за незалежність України», «жертви політичних репресій». Ці поняття є близькими, однак не тотожними за змістом. Доцільно було б чіткіше визначити критерії їх співвідношення, а також пояснити, у яких випадках автор використовує їх як синонімічні, а в яких – як різні за обсягом правові або історико-правові категорії.

2. Додаткової аргументації потребує пропозиція (с.172 дисертації) щодо необхідності здійснення системного перегляду відмовних рішень, які ухвалювалися без належного врахування історичного контексту, засуджених на підставі «сукупності доказів вини» – фіктивних зізнань, агентурних донесень, з порушенням елементарних процесуальних гарантій. Таке прагнення забезпечити справедливість є цілком переконливим і обґрунтованим, однак, на нашу думку потребують більшої деталізації процедури ініціювання такого перегляду: відповідальні органи та їх повноваження, строки перегляду, права родичів репресованих осіб, підстави перегляду, зокрема, чи повинен перегляд бути автоматичним або за заявою тощо.

3. Потребує додаткового дослідження компенсаційно-реституційний аспект реабілітації. Так, автор запропонував ініціювання міжнародно-правових

механізмів відшкодування шкоди, завданої незаконними репресіями радянського тоталітарного режиму (с.176-177 дисертації), однак питання щодо перспектив та форм такої компенсації, а також необхідних дій з боку української держави потребує детальнішої розробки.

Втім, зазначені зауваження мають дискусійний характер, і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Ройка Андрія Івановича, та не ставлять під сумнів результати його праці, однак можуть бути враховані автором у своїх подальших наукових розвідках.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження та його відповідність встановленим вимогам. Викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що дисертація Ройка Андрія Івановича «Організаційно-правове забезпечення реабілітації учасників українського націоналістичного руху 1929 – сер. 1950-х рр. (на прикладі членів ОУН та УПА)» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку юридичної науки та удосконалення практики реабілітації жертв політичних репресій.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її автор – Ройко Андрій Іванович за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент



Руслан ТОПОЛЕВСЬКИЙ

